

DVĚ POZNÁMKY KE VZTAHU VZDĚLÁNÍ A ZDRAVÍ

Josef ŠMAJS

Abstrakt: *Lidské zdraví se obvykle definuje jako stav celkového blaha fyzického, duševního i sociálního. Při tomto širokém pojetí zdraví lze souvislost mezi zdravím a vzděláním poměrně snadno prokázat historicky i aktuálně. V první poznámce autor připomíná některé biologické poznatky, které vedly k pochopení příčin infekčních nemocí, jejich šíření a předcházení. Ve druhé poznámce se věnuje nezbytnosti obsahové přestavby nynějšího systému školního a občanského vzdělání. Hodnotová rehabilitace přírody včetně rozpoznání protipřírodního charakteru nynější spotřební kultury jsou podle jeho názoru předpokladem pro pochopení strukturální a funkční souvislosti člověka se Zemí, s neživými i živými systémy.*

Klíčová slova: *zdraví, vzdělání, školní a občanské vzdělávání, příroda, kultura*

Lidské zdraví se obvykle definuje jako stav celkového blaha fyzického, duševního i sociálního. Při tomto širokém pojetí zdraví nejde v prvé řadě o nemoci, lékaře a nemocnice, a proto souvislost mezi zdravím a vzděláním je možné ukázat dvěma způsoby: *historicky i aktuálně.*

Ještě než to stručně naznačím, řeknu, že podle mého názoru bylo zdraví velmi dlouho *kategorií* spíše *biologickou*. Teprve v několika posledních staletích se stává také *kategorií sociokulturní*. O většině živých systémů, které se úspěšně reprodukovaly v rámci evoluce biosféry, lze totiž říci, že po celou dobu své existence byly zdravé. Až do nedávné doby byla zdravá celá biosféra, i když po tři miliardy let to byla biosféra pouze na úrovni bakteriální. Rozmachem biotické diverzity, který nastal před přibližně šesti sty miliony let a při němž v relativně krátké době vznikly všechny stěžejní formy pozemského života, se problém zdraví rozšířil i na mnohobuněčné organismy.

Výše uvedené tvrzení není v rozporu s tím, že biologické druhy v evoluci Země neustále vznikaly a vymíraly a že poměr těch, které se zachovaly, k těm které vyhynuly, se odhaduje na 1:1000. Vymírání druhů s jejich somatickým zdravím souvisí jen nepřímo. Asi tak, jako funkční poruchy pojízdného starého automobilu s důvody jeho vyřazení z provozu. Vymírání, podobně jako vyřazení z provozu, je totiž záležitostí neadekvátnosti strukturální informace příslušného systému jeho vnějším podmínkám. Celé třídy života již z tohoto důvodu vymřely (např. prvohorní členovci trilobiti). Ovšem biologické druhy dnes vymírají více než stokrát rychleji, než by vymíraly přirozeně. Evoluční biolog Jaroslav Flégr sugestivně píše, že druhy jsou jakoby zamrzlé, že „...po-

většinou pouze smutně čekají, až se změny v jejich prostředí nahromadí v takové míře, že jim nezbude nic jiného než způsobně vyhynout.“¹ Neuvádím tento krajní názor jako důkaz nezdravé biosféry. Naopak tvrdím, že adjektivum „nezdravá“, by se dnes hodilo spíše pro označení nynější protipřírodní kultury.

1. Stručná poznámka historická

Kolisavé množství i škodlivost pro člověka patogenních organismů a parazitů v jeho životním prostředí vždy souvisely především s hustotou lidského osídlení a přirozenou migrací obyvatelstva. Války, stěhování celých etnik, daleké výpravy cestovatelů i rostoucí populace nahrávaly šíření infekčních nemocí.

Lékaři však před velkými objevy geniálního chemika Luise Pasteura spolehlivě neznali ani původce infekčních chorob, ani mechanismus jejich přenášení a šíření. Mnozí jsme četli o jeho veřejné demonstraci s masovým vývarem, tj. polévkou záměrně uzavřenou v křivuli a ponechanou v otevřeném hrnci. Pochopitelně mikroorganismy padající ze vzduchu svým rozmnožením v polévce způsobily, že zkysla ta v hrnci. A to byl důkaz, že živé systémy mohou být i velmi malé, že neexistuje samoplození, protože živé vzniká jen z živého.

Do skupiny nemocí, které se šířily z neznalosti příčiny i způsobu přenosu patří např. mediálně známý případ *horečky omladnic* z vídeňské porodnice. Patří sem také neštovice zavlčené na americký kontinent evropskými dobytými, které spolu s ostatními infekčními chorobami vyhubily až 95% indiánské populace. Podobně byla např. v době křížáckých válek do Evropy z arabského světa zavlčena lepra. Dalším příkladem může býtrozšíření malárie a chřipky na území kmene Nukaků v roce 1988 v Kolumbii. Od té doby polovina kmene na tyto dvě nemoci zemřela.

Ale lidské zdraví neohrožují jen nemoci způsobené patogenními organismy. Na jeho úroveň v konkrétní populaci mají vliv také stravovací návyky, hygiena, povaha prostředí, fyzická zátěž organismu² i poznatky o živých systémech včetně špatného vztahu vrozeného a získaného. Před málo známými objevy brněnské opata Gregora Mendla, jehož pokusná zahrádka ležela jen několik set metrů od našeho jednacího sálu, ani největší evropští vědci včetně Charlese Darwina, *nevěděli, že živé systémy na své potomky nepřenášejí vlastnosti*, ale jakési skryté diskretní faktory dědičnosti, dnešní terminologií řečeno: *vnitřníinformaci*. V této dědičné informaci, jak dnes víme, mohou být také náchylnosti a dispozice pro některé nemoci: např. pro Huntingtonovu choreu.

Je proto důležité, abychom už ze školy věděli, že organismy jsou složitými otevřenými systémy s vnitřní informací, že souvisejí s celkem života, se svou vlastní minulostí i celkem a charakterem kultury. Pro rodiče i učitele je užitečné znát, jak je to se zmíněným vztahem vrozeného a naučeného. S touto otázkou, jak sám přiznává, zápasil i etolog Konrád Lorenz. Nakonec našel správné a elegantní řešení právě v oblasti informace. Pochází-li informace, která řídí určitou činnost organismu, z jeho fylogeneze, jde o *chování vrozené*. Pochází-li z ontogeneze jde o *chování naučené*.³

1 Flégr, J. *Zamrzlá evoluce*. Praha Academia 2006, s. 19.

2 Srovnej např. novinový článek Šmajš, J. *Bude lidská práce na lékařský předpis?* In. Právo 22. 10. 2010.

3 K. Lorenz však důrazně připomíná, že každé učení předpokládá genetický program a že neexistuje "...žádný účelný proces učení, jehož základem by nebyl fylogeneticky programovaný mechanismus, který obsahuje velké množství vrozené informace." Lorenz, K. *Základy etologie*. Praha: academia 1993 s. 185.

Obtíž pro nás laiky však spočívá také v tom, že poznatky o živých systémech se neustále zpřesňují. Lynn Margulisová v česky vydané knize *Symbiotická evoluce*⁴ poukázala na málo známý fenomén symbiózy, který modifikuje živé systémy patrně od počátku jejich vzniku a který by měl korigovat naše zjednodušené pojetí evoluce jen jako vznikání nových druhů a boje o přežití zdatnějších. Také Carl Zimmer v česky vydané knize *Vládce parazit* se pokusil ukázat na přehlíženou roli parazitů v evoluci. Volně cituji jeho základní tezi: Zdravý ekosystém a zdravý organismus jsou plné parazitů.⁵ V podobném duchu je pro nás poučný článek D. Čejkové a D. Šmajse Projekt lidského mikrobiomu,⁶ v němž se připomíná, že lidský organismus je tvořen také miliardami jiných organismů s vlastní genetickou informací, které s ním žijí v symbióze.

2. Poněkud delší poznámka aktuální

Nejprve ještě připomenu jeden obecný sociokulturní trend. Prokazatelně se stále více rozevírají nůžky mezi rychlým vědeckým a technickým pokrokem včetně jeho vlivu na život lidí, a pomalou schopností průměrné populace intelektuálně vstřebávat a chápat to, co se dnes se světem děje. V obyčejném lidském vědomí vzniká světonázorové prázdno, objevuje se infantilizace, nevdělanost a nejistota. Komerční úspěch knihy *Teorie nevdělanosti* od filosofa Paula Liessmanna⁷ není dán jen svěžím jazykem a všeobecnou srozumitelností textu. Je dán jeho pravdivostí. Naše vysokoškolské vzdělání (včetně základního a středoškolského), je v krizi. Podlehlo kapitalizaci ducha. Vyjádřím to raději Liessmannovou formulací, že *student počítá kredity, učitel publikace, škola peníze*. Náš učitel na vysoké škole však navíc každou úřednickou hloupost, kterou on sám k ničemu nepotřebuje, musí pracně zanášet do informačního systému. Technologický útlak, který kdysi přinutil dělníky rozbít stroje, tak ve fázi *společnosti vědění* v poněkud jemnější formě dopadá také na tvůrčí lidi. V souladu s Liessmannem ještě dodám, že kde se úřaduje a počítá, tam se nemyslí. A kde se nepřemýšlí, tam vznikají dysfunkce, problémy a duševní poruchy, které se nakonec somatizují, tj. mají neblahý vliv na lidské zdraví.

Učit žáky a studenty přemýšlet, probouzet v nich náklonnost k problémům, jaké mohou vzniknout nejen v průběhu jejich celého života, ale i při pokusu o řešení dnešního konfliktu kultury s přírodou, to je jedním z výsostných úkolů vzdělání. A dnes je to patrně i nejlepší návod na zdraví, na péči o duši i tělo, na dobrý život.

Vzdělávací systém by sice měl zahrnovat i poznatky z oblasti péče o zdraví, o přírodu a všechno přirozené, ale musíme vědět, že duševní a tělesné zdraví lidí může ovlivnit hlavně nepřímě. *Vzdělání* totiž působí nejen jako formativní *faktor lidské osobnosti*, ale i jako *faktor utváření kulturního systému*. A silně protipřírodní kulturní systém (s nedostatkem volné přírody, nezdravými potravinami, vodou atp.) může osobní úsilí jednotlivců zcela eliminovat. Problém tedy spočívá v tom, že utváření člověka a utváření kultury jsou dvěma různými procesy, které se mohou střetávat, které jsou málo probádané a pro školy i veřejnost tajemné.

4 Margulisová, L. *Symbiotická planeta. Nový pohled na evoluci*. Praha: Academia 2004.

5 Zimmer, C. *Vládce parazit*. Praha: Paseka 2005.

6 Čejková, D. Šmajš, D. *Projekt lidského mikrobiomu*. In: Universitas 43, č. 2/2010, s. 23-28.

7 Liessmann, K. P. *Teorie nevdělanosti. Omyly společnosti vědění*. Praha: Academia 2008.

Mnoho dnešních pedagogů stále nechápe, že vzdělávací systém, který pomáhá formovat člověka i kulturu, pomáhá bohužel prohlubovat i dnešní *globální ekologickou krizi*. Proto se ani pedagogové nemohou sjednotit v tom, jak dnešní obsah vzdělání změnit a zaměřit jiným směrem. S rizikem nepochopení již delší dobu tvrdím, že vzdělání, podobně jako právo či politika, by mělo být anticipativní, že by mělo předjímat budoucnost. Tvrdím, že je čas *přejít od dnešní duchovní orientace abiotické a protipřírodní k orientaci biotické a propřírodní*. Od skryté dominance abstrakci matematiky a fyziky, tedy způsobu myšlení, který žáky a studenty nabádá k přeměně přírody, bude třeba přecházet k *poznání, pochopení a uctívání planety Země*, k pokoře před všemi přirozenými strukturami. Převahu dílčích informací, které jsou málo tolerantní a technologicky zneužitelné a které je obtížné třdit a intelektuálně integrovat, by měl nahradit promyšlený způsob jejich redukce a osobnostně kultivující syntézy.

Kultura (civilizace)⁸ totiž stále rychleji ničí podmínky, které kdysi člověka formovaly a s nimiž jako druh zůstal sourodý. Ale teprve toto fatální ohrožení lidského zdraví umožňuje pochopit, že ani duchovní kultura včetně systému vzdělávání, která je pomyslným genomem kulturního systému, není tak pravdivá, vznešená a člověka ochraňující. Pomáhá rozvíjet kulturní systém včetně jeho ekonomiky a technosféry, ale za cenu jeho nesmyslného boje s přírodou, na úkor pustošení přírody.

Refinovaný boj kultury s přírodou, v němž se dnes rozhoduje o lidském přežití, už není snadné maskovat ani blahobytem, ani etnickými, náboženskými či politickými konflikty. Nenápadně *končí ekonomická epocha lidských dějin*, v níž společenské systémy soutěžily o moc, o prvenství v produktivitě práce, v rozvoji výroby, techniky a lidské svobody. Vychází najevo, že zejména technicky rozvinutá kultura zatlačuje přírodu, že bojuje se systémem, který je *starší, širší a mocnější* a který kdysi samovolně zajišťoval i příznivé podmínky pro lidské duševní a tělesné zdraví.

Právě proto hájím nezbytnost zásadní změny nynějšího duchovního základu kultury (zamlčeného kulturního paradigmatu).⁹ *Dnešní predátorský postoj kultury k Zemi*, jemuž je podřízena duchovní kultura včetně vědy a vzdělávacího systému, *musí ještě v tomto století nahradit ontologicky zdůvodněné biofilní paradigma*. Ofenzivní adaptivní strategii, která nám byla kdysi vrozena a jejíž úspěch v měřítku planety hrozí dnes našim zánikem, potřebujeme vystřídat vědomě zvolenou *strategií biofilní: rozvojem kultury podřízeným prosperitě biosféry*. Teprve novou biofilní strategií může lidstvo *udržet planetární podmínky pro lidské zdraví, tj. obyvatelnost Země*, a vstoupit do věku dospělosti a odpovědnosti.¹⁰ Lidský druh ale není odpovědný za přírodu, kterou nevytvořil, a které proto ani nemusí plně rozumět. Je odpovědný za kulturu, za své dílo, jímž dnes Zemi, tj. přirozenému systému, s nímž je sourodý, zbytečně ubližuje.

Současná globální ekologická krize je totiž krizí celého systému nynější protipřírodní kultury. Proto je také krizí tradičních hodnot, tradiční filosofie, náboženských

8 Systémovému pojmu kultura dávám přednost před neurčitým pojmem civilizace. Kulturou rozumím člověkem vytvářený, tj. umělý systém s vlastními předmětnými a organizačními formami (materiální kulturu a institucemi), s vlastní konstitutivní informací (duchovní kulturu) i s vlastní reprodukcí a evolucí.

9 Termín paradigma používám pro označení *hlubinného duchovního základu kultury*, tj. zamlčeného rámce lidského hodnocení, uvažování a postoje ke světu, který věda netematizuje a který uniká i pozornosti filosofie. Podrobněji o tomto problému Šmajš, J., Klíma, I., Cílek, V. *Tři hlasy. Úvahy o povaze konfliktu kultury s přírodou*. Brno: Doplněk 2010.

10 Již v první výrazně ekologické knize *Ohrožená kultura* (1995) sem zhoršování lidského zdraví označil za spolehlivou zpětnovazební zprávu o nepřiměřenosti protipřírodní kultury přírodě.

systémů, vědy, vzdělání i umění. Určující složky novověké duchovní kultury – filosofie, věda, náboženství, umění – byly otevřeně i skrytě antropocentrické, k přírodě lhostejné a vůči „hodnotám“ neživé i živé přírody povýšené. Velkým novověkým myslitelům se zdálo, že člověk je mírou všech věcí a že vztahy mezi lidmi a kulturami jsou primární a důležitější než lidské vztahy k přírodě. Zdálo se jim, že člověk už není přírodní bytostí, že ho kultura, která stojí hodnotově nad přírodou, také povyšuje a zušlechťuje. Věřili, že narůstající občanská svoboda, kultivace člověka a mezilidských vztahů budou pozitivně ovlivňovat i vztah lidstva k přírodě. Tento názor byl však ve dvojím smyslu falešný. Mohl by platit, *jen kdyby člověk nebyl přírodní bytostí sourodou s biosférou, a jen kdyby neexistovalo lidské druhové sobectví.*

Teoreticky zatím netematizované *lidské druhové sobectví*, jehož rozvinutím vznikala protipřírodní kultura, je ovšem *hlubší a významnější než odvozené, všeobecně známé a teoreticky i umělecky reflektované nitrodruhové sobectví individuální a sociální.* Druhové sobectví, jehož historicky první intelektuální formou je *predátorské duchovní paradigma* a jehož komplexní systémovou podobou je nynější *protipřírodní kultura*, není (až na výjimky) odsuzováno ani právně či politicky, ani nábožensky či morálně.

Také proto bude biofilní změna planetární kultury komplikovaná. Bude vyžadovat nejen novou teorii kultury, nýbrž širší a hlubší *teorii ontologickou* – řečeno Aristotelovým termínem – novou *první filosofii*. S pomocí evoluční ontologie,¹¹ opřené o vědeckou argumentaci, se musíme pokusit *zlomit duchovní predátorské paradigma.* Snahy snížit tempo kulturní expanze (ani rozpočtová odpovědnost) nebudou zřejmě stačit. *Přírodě budeme nuceni ustupovat.*

Čekají nás proto nejen mimořádné úkoly *obecně intelektuální, ale také odvážné činy edukativní, občanské a politické.* Poprvé v lidských dějinách totiž nepůjde o tradiční střídání nositelů moci či vlastnických výrobních vztahů. Nepůjde v první řadě o to, kdo bude v zemi či na Zemi pánem, kdo bude bohatý a kdo bude chudý. Musí jít o *změnu našeho druhového postoje k bytí*, o změnu, která by měla navázat na predispozice ukryté v lidském genomu a *kteřou musí posilovat a rozvíjet školní vzdělání.* Kdyby však v lidském genomu dostatečné potence pro pokoru, úctu, či bázeň před mocnými přírodními silami nebyly, biofilní kulturu bychom ani s pomocí filosofické ontologie a nového vzdělávacího systému nevytvořili.

Kultura je ovšem zatím nejen ve škole, ale i mezi veřejností vnímána nesprávně, většinou jen jako fenomén duchovní, jako tzv. kultivace člověka i přírody. *Školní ani pozdější občanské vzdělávání se totiž objasnění podstaty kultury a jejího vztahu k přírodě nevěnuje.* Obsah středoškolské i vysokoškolské výuky představuje lidské poznávání světa nekriticky: ve vztahu k přírodě zamlčuje jeho potenciálně bořivou složku a ve vztahu ke kultuře ukazuje poznání jen jako nástroj humanizace přírody a člověka.¹²

Už ve škole musíme proto žákům nabízet nejen dílčí poznání a *život ignorující abstrakce matematické, geometrické a fyzikální.* Již na počátku vzdělávacího procesu,

11 Koncept evoluční ontologie obsahuje kniha Šmajš, J. *Evolutionary ontology Reclaiming the Value of Nature by Transforming Culture.* Amsterdam and New York: Rodopi 2008. Česká verze rozšířená o evoluční gnoseologii a filosofii techniky je obsažena v publikaci: Šmajš, J. *Filosofie – obrat k Zemi.* Praha: Academia 2008.

12 Všeobecné nepochopení opozičního vztahu přírody a kultury, které umožňuje řešení globálního ekologického konfliktu alibisticky přesouvat na další generace, tj. žít nejen na úkor našich dětí a vnuků, ale i na úkor méně rozvinutých zemí, považují za neomluvitelnou vadu dnešní vzdělanosti.

potřebujeme také správné poznání obecné a *život zahrnující abstrakce biologické a kulturní*. Je třeba usilovat o obecně srozumitelnou formu nového výkladu člověka i přirozené (neživé i živé) evoluce. Právě tak je nutné vyučovat i analogickou formu výkladu opoziční tvořivé aktivity lidské, tj. široce pojaté evoluce kulturní. Toto nové *ontologické minimum*, které by mělo být srozumitelné žákům, studentům i všem občanům, se pokusím ilustrovat v pěti tezích.

1. I při velmi zjednodušené reflexi globální ekologické krize musíme opustit tradiční subjektivně objektový přístup. Je třeba důsledně rozlišovat *dvě různé evoluce, tj. dva typy ontické tvořivosti a uspořádanosti, dvě různé konstitutivní informace (dva řády)*. Lidská kultura, včetně kultury materiální i duchovní, není produktem přirozené evoluce, nýbrž mladým a dočasným *výtvorem* evoluce kulturní, tj. výsledkem kreativní schopnosti lidské aktivity. Kultura je složitým otevřeným systémem s vnitřní informací, jíž je kultura duchovní. Také duchovní kultura je produktem kulturní evoluce, i když pomáhá formovat a rozvíjet kulturní systém.
2. *Člověk* je normálním, nahodile vzniklým biologickým druhem. Jeho jedinečnost nespočívá především v tom, že poznává, myslí, učí se a věří. Spočívá hlavně v tom, že se v souladu se svým genetickým vybavením, tj. v důsledku vrozené ofenzivní adaptivní strategie a schopnosti jazykově zakódovat nebiologickou neuronální informaci prosadil jako *druhý pozemský démiurg, jako „malý ontický opoziční bůh“*, jako *jediný tvůrce kultury*.
3. Lidské pojmové poznání, které se stalo jádrem genomu protipřírodního kulturního systému, je svérázným návodem pro vytváření kultury lidskou aktivitou. Jeho poznatkový obsah není tak úchvatný a objektivní, jak se nám zdálo. Zejména dnes zjišťujeme, že pomáhá vytvářet kulturní systém, který planetu Zemi zbytečně pustoší. Ekologická krize ukazuje, že i pojmové poznávání, podobně jako smyslově neuronální poznávání ostatních živočichů, je *druhově sobecké*, a to i přesto, že není primárně testováno pouze přirozenou metodou pokusu a omylu, ale také hlediskem pravdy. Na rozdíl od nepojmového poznání živočichů je však nejen onticky kulturně konstitutivní, ale i – vzhledem k přírodě – onticky bořivé.
4. V důsledku nevhodné obsahové struktury vzdělání většina dnešní populace neví, co je příroda a co je kultura. Lidé nevědí, co je evoluce a co evoluce produkuje. Nebyli poučeni, že evoluce může produkovat pouze tvary, struktury, uspořádanost, tj. informaci. Nevědí, že vesmír je spontánně kreativní a že přirozená evoluce vytvořila nádhernou pozemskou přírodu včetně člověka, tj. veškeré přirozené systémy, struktury a tvary, všechnu přirozenou informaci. Žákům a studentům se nezdůrazňuje, že kultura, má-li budovat své vlastní formy, struktury a tvary, musí přirozené formy, struktury a tvary rozbít. Ve škole se neučí, že kulturou způsobené *vymírání druhů* je také barbarským spalováním vzácných originálních textů zapsaných v živých systémech, že je neomluvitelným a lidmi už nenapravitelným *ničením přirozené genetické informace*.
5. Patrně jen filosofické hledisko evoluce, jehož obrys je třeba zařadit do výuky na středních a vysokých školách, může pomoci hodnotové rehabilitaci přírody, může zprostředkovat pochopení podstaty a ontické role přirozené i sociokulturní informace. Dnes totiž zjišťujeme, že přirozená biotická informace, která vytváří

a integruje biosféru, nerozděluje a nepoškozuje Zemi. Teprve *lidská informace sociokulturní* byla vůči Zemi nepřátelská. Rozdělila ji na přírodu a kulturu a expanzivní *kulturní systém*, existenčně podřízený širšímu a mocnějšímu řádu přírody, dočasně *obrátila proti přirozené evoluci, proti životu*.

Na závěr připomenu sedm dalších argumentů pro nutnost obsahové rekonstrukce vzdělání.

1. Žáky a studenty dnes poprvé potřebujeme vzdělávat a kvalifikovat nejen proto, aby jako dospělí byli s to podávat přiměřený pracovní výkon v dnešní informační společnosti, v níž se dramaticky snižuje potřeba lidské produktivní práce, nýbrž také s ohledem na to, aby byli odpovědnými občany planetární kultury. K tomu je nezbytné, aby konflikt kultury s přírodou pochopili a jako občané byli s to vyjádřit v politické rovině. Právě škola musí mladé lidi vzdělávat tak, aby opouštěli svůj „vrozený“ a rodinou obvykle posílený antropocentrismus, aby postupně rozpoznávali základy „systémového“ vidění skutečnosti.¹³
2. Poznatky věd o přírodě, svým teoretickým obsahem stále ještě podřízené predátor-skému duchovnímu paradigmatu (hledisku ofenzivní adaptivní strategie kultury), se v protipřírodním kulturním systému svými účinky jakoby sčítají a násobí, ale jako světonázorově využitelné vědění se v živé generační paměti lidí vulgarizují, rozptylují a mísí s pragmatickými lidskými zájmy, ideologiemi a mýty. Proto formulují provokující tezi, že pokud se nepodaří spontánní ekonomický a technologický samopohyb adekvátně občansky pochopit a prakticky ovládnout, *ztroskotají také naše představy o vědě, pravdě, svobodě a demokracii*. I jako druh s mobilními telefony a globálním informačním systémem vyhyne vlastní vinou.¹⁴
3. Dnes potřebujeme vzdělání, které posílí lidské genetické predispozice pro tajemství, hodnotu a krásu přírody a které lidstvu umožní demokratickým způsobem řešit nynější ekologickou krizi. V senzitivní fázi lidské ontogeneze, kterou částečně zahrnuje povinná školní docházka, je proto třeba pěstovat procesuální vidění skutečnosti, biofilní hodnoty a emocionální bázi pro uctivé myšlení vůči přírodě, pro celoživotní pokoru a obdiv člověka k živým systémům. Otázka, jak vznikly věci, které nás obklopují, je zcela přirozenou dětskou otázkou. Proto již od útlého věku je nutné učit a výchovou *posilovat evoluční způsob myšlení dětí*. Už ze základní školy bychom měli vědět, že naše Země vznikala postupně, dlouhou kosmickou evolucí. Měli bychom vědět, že tato přirozená evoluce je spontánně tvořivá (tj. posvátná, „božská“), že vytvořila nejen vesmír a planetu Zemi, ale i nás lidi a všechny ostatní přírodní předpoklady kultury. A patrně již dítě dokáže pochopit, že člověk rovněž umí tvořit věci a že společným úsilím

13 Tomu dnes brání zejména dvě překážky. 1. neprůhledné konstrukce spotřební mikroelektronické techniky znemožňují nejen pochopení podstaty techniky, nýbrž i pochopení podstaty kultury a role kultury v přírodě; 2. děti se na atraktivní technické prostředí dnešních bytů i škol adaptují převážně motoricky a neverbálně; toto umělé prostředí je však dále odcizuje přírodě, neboť jejich vrozené komplexní potence zužuje a rozvíjí ve směru pouhého ovládnání abiotické informační techniky.

14 Technické a sociokulturní faktory spontánní výchovy působí dnes na mladou generaci podobně nezámyslně a formativně, jako kdysi převaha přirozených ekosystémů na formování našich animálních předků. Genom člověka sice z kultury téměř nic nezískává, ale psychická a fyziologická nerovnováha lidského organismu se v důsledku ustupující přírody prohlubují. A protože také hromadné sdělovací prostředky se z krátkého počátečního období nástroje lidské kultivace staly nosiči špatných zpráv, senzací, reklamy a plytké zábavy, zůstává proměna obsahu školské výchovy a výuky *jedinou nadějí na formování vzdělané a duševně zdravé lidské osobnosti*.

mnoha lidí – sociokulturní evolucí – mohou vznikat – bohužel jen na úkor přírody – všechny lidské sociokulturní výtvoř.

4. Zdánlivě radikální evolučně ontologická myšlenka, že člověk po svém vzniku rovněž vytváří skutečnost, tj. že také zapálil evoluci, protipřírodní evoluci kulturní, nemusí být tak vzdálená mladé lidské mysli. Již v útlém věku je totiž třeba vytvářet předpoklady pro jasné rozlišení toho, *co je příroda a přirozené a co je kultura a umělé*. Je čas opustit axiologicky arogantní antropocentrismus i k němu doplňkovou mechanistickou interpretaci skutečnosti, v níž nic onticky nového samovolně nevzniká. Zdá se, že právě na této úrovni se základní i středoškolské vzdělání zastavilo a opevnilo. A proto také první krok k hodnotové rehabilitaci přírody ve škole bude obtížný. Ale – nemá-li dojít k pozdějšímu hodnotovému rozpolcení lidské psychiky – *vtištění (imprinting) života jako nejvyšší hodnoty by si děti i žáci měli i ve škole upevnit co nejdříve*.
5. Kulturu, která je v plném rozsahu lidským dílem, musíme studovat jako umělý systém s vnitřní informací, jako subsystém podřízený širšímu a staršímu systému Země. Ale kulturní systém, který se i po vzniku novověké přírodní vědy rozvíjel jako rychle rostoucí vnější předmětné tělo člověka, se nikdy nestal skutečným předmětem ani filosofického a vědeckého, ani pedagogického zájmu. Na střední i a vysoké škole se nedovíme, jak se kulturní systém záměrně i nezáměrně vytváří, proč má protipřírodní vnitřní informaci (duchovní kulturu), protipřírodní strukturu a proč je zatím tak nebezpečně namířen proti svému hostitelskému prostředí – proti pozemské přírodě.
6. Otevřeně hájím názor, že potřeba propřírodní (biofilní) orientace výchovného a vzdělávacího procesu není žádnou post-postmoderní módní vlnou. Spontánní biofilní „výchova“ našich předků prostřednictvím přirozeného prostředí předcházela lidské psané dějiny, a je proto právě tak stará jako lidstvo samo, jako kultura. V dlouhé historické fázi nezáměrné (neintencionální) výchovy člověka prostředím byla lidská osobnost formována nejen příslušnou kulturou, ale především přírodou, převahou přirozených ekosystémů. Také neolitické hospodářství jako hlavní způsob vytváření kultury lidskou aktivitou před průmyslovou revolucí bylo jasným důkazem o podřízenosti abiotických technologií a hodnotologiím a hodnotám biotickým. V Evropě měla tato podřízenost podobu převahy vesnice nad městy a zemědělství nad domácími i profesionálními řemesly.
7. Zřetelným obratem k dočasné a z dlouhodobé perspektivy nebezpečné abiofilní orientaci bylo teprve rozšiřování mechanické strojové technologie. Tento obrat se přibližně časově kryje nejen s produktivní aplikací přírodních věd, nýbrž i s výraznou produktivní orientací vzdělání, s převahou galileovsko-newtonovského pojetí světa. Dvěma stoletím, která nás dělí od průmyslové revoluce, „vděčíme“ tedy jak za nynější technologický vzestup a blahobyť, tak bohužel i za dosud největší devastaci Země kulturou. A na obou těchto procesech se podílí protipřírodně orientovaná přírodní věda i podobně orientovaný vzdělávací systém evropské společnosti.¹⁵

---

¹⁵ Vzdělávací systémy jsou totiž konzervativní a problémy, které by měly odhalovat, mají tendenci zakrývat. Ve školách se např. stále setrvačně učí, že pro Zemi a celý vesmír platí závazný zákon zachování látky a energie, ale nepřipomíná se, že na Zemi, formované přirozenou a později i kulturní evolucí, *neplatí žádný zákon zachování její přirozené uspořádanosti*. A jen z tohoto jediného zjištění přitom vyplývá, že tu nemůže platit ani možnost neomezeného růstu kultury (civilizace). Kultura totiž stojí a padá s existencí přírodních podmínek příznivých pro zdraví a biologickou reprodukci člověka.

Zbytky textu

Také lidskou aktivitu je třeba ukazovat jako na přírodě závislou tvořivou sílu, která na přirozeně uspořádané Zemi musela být nejprve namířena proti výsledku i procesu spontánně tvořivé aktivity vesmírné. Ale zároveň musíme připomínat, že ve fázi globalizované kultury je její protipřírodní orientace škodlivá a nebezpečná a že vážně ohrožuje lidskou budoucnost. Proto bude nutné tuto orientaci změnit a protipřírodní kulturu, která přírodu zbytečně poškozuje, transformovat na kulturu vůči přírodě uctívou.

Systém biofilní výchovy a vzdělávání by destruktivní roli kultury vůči Zemi opomíjet neměl. Již základní a střední školy by měly šířit názor, že člověkem zapálenou kulturní evoluci, která dnes Zemi zbytečně pustoší, musíme uvést do souladu s evolucí staršího, širšího a mocnějšího přírodního systému. Již ve škole je třeba přírodu emocionálně, teoreticky i hodnotově rehabilitovat. Již zde je možné ukázat, že živá planeta Země představuje starší, širší a komplexnější kreativní aktivitu než proces vytváření kultury aktivitou lidskou.

Jakými způsoby lze mladým lidem zprostředkovat toto nové přehodnocení hodnot, to již výrazně přesahuje možnosti filosofické reflexe. Zdá se, že to nemůže být jen iniciativní úkol filosofie, školy a společenských věd, ale také vážná výzva pro ostatní formy duchovní kultury, např. pro přírodní vědy, publicistiku i krásnou literaturu. Jde totiž o problém, který bude rozhodovat o lidském přežití a kterým se už brzy musí začít zabývat i politika.

Přestože nebezpečné ubývání přírodního bytí způsobuje pouze lidský druh, jistotu vyšší abstraktní spravedlnost můžeme vidět v tom, že také on je podřízen neúprosné logice uchování systémové integrity života. *Stává se ohroženým druhem*. Poprvé ve své historii jsou člověk i jeho kultura ohroženy mateřským prostředím planety, které jejich vznik kdysi umožnilo.

Literatura

- ČEJKOVÁ, D., ŠMAJS, D. *Projekt lidského mikrobiomu*. Universitas 43, č. 2/2010, s. 23-28.
- FLÉGR, J. *Zamrzlá evoluce*. Praha: Academia, 2006. s. 19.
- LISSMANN, K. P. *Teorie nevzdělanosti. Omyly společnosti vědění*. Praha: Academia, 2008.
- LORENZ, K. *Základy etologie*. Praha: Academia, 1993. s. 185.
- MARGULISOVÁ, L. *Symbiotická planeta. Nový pohled na evoluci*. Praha, Academia, 2004.
- ŠMAJS, J. *Bude lidská práce na lékařský předpis?* In. Právo 22. 10. 2010.
- ŠMAJS, J. *Evolutionary ontology Reclaiming the Value of Nature by Transforming Culture*. Amsterdam and New York: Rodopi, 2008.
- ŠMAJS, J., KLÍMA, I., CÍLEK, V. *Tři hlasy. Úvahy o povaze konfliktu kultury s přírodou*. Brno: Doplněk, 2010.
- ŠMAJS, J. *Filosofie – obrat k Zemi*. Praha: Academia, 2008.
- ZIMMER, C. *Vládce parazit*. Praha: Paseka, 2005.

TWO NOTES ON THE RELATIONSHIP OF EDUCATION AND HEALTH

Abstract: Man health is usually defined as a status of physical, psychological and social felicity. With a such wide approach to the health the connection between the health and education can be easily demonstrated in the historical and present view. In the first note the author reminds some of biological pieces of knowledge which helped to disclose the causes of infect illnesses, their expansion and prevention. The second note deals with necessary changes in present school and civic education. The rehabilitation of the nature value and also the recognition of against nature characters of present culture are basic for understanding structural and functional connection between man and earth, with life and lifeless systems.

Keywords: health, education, school and civic education, nature, culture